

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการวิจัย

โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เป็นอย่างไร มีการใช้ภูมิปัญญาในและนอก อะไรบ้าง ภูมิปัญญาของชุมชนดำรงอยู่และสืบทอดได้อย่างไร รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี (best-practice) เป็นอย่างไร รวมทั้งศึกษาว่า ปัญหา เงื่อนไขและปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเป็นอย่างไร และชุมชนมีการแก้ไขปัญหาอย่างไร เพื่อนำไปสู่คำตอบว่า รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนในพื้นที่ดำเนิน การศึกษา เกิดการพัฒนาการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

“การวิจัยและพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน” นี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในลักษณะการวิจัยแบบบูรณาการกับโครงการอื่นอีก 2 โครงการ เป็นชุดโครงการ “การบริหารองค์กรชาวบ้านและการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน” ซึ่งประกอบด้วย 3 โครงการย่อย ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยเน้นการมีส่วนร่วมในงานวิจัย ทั้งนักวิจัยชาวบ้าน หน่วยงานราชการ เอกชน และคณะนักวิจัยจากสถาบันการศึกษา และยึดพื้นที่เป้าหมาย 4 ชุมชน ใน 4 จังหวัดเป็นพื้นที่บูรณาการ และเปรียบเทียบกับชุมชนเปรียบเทียบที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน 4 ชุมชน รวมพื้นที่ศึกษา 8 ชุมชน ดำเนินการในพื้นที่ภายใต้การประสานงานของคณะกรรมการประสานงานวิจัยระหว่างมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชและกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งมีการประสานงานและดำเนินการในภาคกลาง (จังหวัดชัยนาท) ภาคตะวันตก (จังหวัดสุพรรณบุรี) ภาคตะวันออก (จังหวัดปราจีนบุรี) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดชัยภูมิ)

ระยะเวลาดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือน มกราคม 2550 - มิถุนายน 2551 รวม 18 เดือน แบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระยะที่ 1 เป็นระยะการสร้างรูปแบบหรือแนวทางการดำเนินงาน และ ระยะที่ 2 เป็นระยะการปฏิบัติการ และการประเมินผลการปฏิบัติการ

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ ประเด็นการสนทนากลุ่ม และประเด็นการจัดเวทีชุมชน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยง การวิเคราะห์ขั้นตอน การวิเคราะห์ปัญหา เงื่อนไขและการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง

ผลการวิจัย ปรากฏดังนี้

1.1 การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน

สามารถสรุปเป็นภาพรวม ดังนี้

1.1.1 ภาพรวมการสร้างความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน สามารถสรุปได้ดังนี้

การสร้างความรู้ชุมชน มีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

1) การเกิดปัญหาที่จำเป็นต้องแก้ไข หรือ ความต้องการที่จำเป็นต้องตอบสนอง ความรู้ชุมชนจะสร้างขึ้น เพื่อแก้ไขหรือตอบสนองความต้องการ

2) การหาแนวทางแก้ไขปัญหา หรือ สนองความต้องการร่วมกัน โดยสมาชิก ในชุมชนอาจตั้งวงสนทนา พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทดลองวิธีการหรือความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาที่สัง สม สร้างขึ้นเองในชุมชนหรือมาจากชุมชนอื่น

3) การถ่ายทอดและการสืบทอดกันเองในชุมชน จะเกิดขึ้นหากข้อ 2) ใช้ได้

4) การกลายเป็น “ความรู้ชุมชน” ความรู้ที่ถ่ายทอดและสืบทอด ไม่ใช่ความรู้ เฉพาะของใคร เมื่อนำไปใช้ หากเกิดปัญหา สมาชิกในชุมชนจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ความรู้ถูก ยกกระตือรือร้นเรื่อยๆ ผ่านการปฏิบัติ ประยุกต์ และปรับใช้ ตามสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ กลายเป็น “ความรู้ชุมชน”

1.1.2 ภาพรวมการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน สามารถสรุปได้ดังนี้

1) การจัดการความรู้ชุมชน เป็นการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์จากความรู้ชุมชน ในการประกอบอาชีพ หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ความรู้ชุมชนมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง พัฒนา อาจเป็นภูมิปัญญาที่สัง สม สร้างขึ้นเองในชุมชน หรือมาจากชุมชนอื่น และทำให้เกิดประโยชน์กว้างขวางขึ้น ดีขึ้น เป็นกระบวนการนำทุนทางปัญญา ไปสร้างมูลค่าและเพิ่มคุณค่า โดย ใช้ความรู้เป็นเครื่องมือ พัฒนาคคน ครอบครัวและชุมชน

2) การจัดการความรู้ชุมชนในยุคเริ่มต้น มีลักษณะเรียบง่าย เป็นธรรมชาติ เรียนรู้จากบรรพบุรุษ จากประสบการณ์ที่ช่วยบิดา-มารดา และจากการปฏิบัติ ค่อยเป็น ค่อยไป มีการ จำ และถ่ายทอดโดยการบอกเล่า แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน โดยมีคุณลักษณะเด่นอยู่ที่ **ปัญญาปฏิบัติ** ซึ่งเป็นความรู้สำหรับการปฏิบัติ เกิดจากการปฏิบัติหรือการทำงาน เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติและมีอยู่ใน ผลสำเร็จที่ดีเยี่ยม (best practices) และเป็นความรู้เฉพาะภายใต้บริบทหนึ่งๆ

3) การจัดการความรู้ชุมชนในยุคปัจจุบัน เพิ่มความซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากความรู้ชุมชนส่วนใหญ่เน้นการผลิตทางการเกษตร เชื่อมโยงสู่การแปรรูปผลผลิต วิชาหกิจ ชุมชนและสวัสดิการชุมชน สู่สถาบันการเรียนรู้ ดังนั้นในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรม มีการสร้างความรู้ ขึ้นใช้งาน มีการนำความรู้ปฏิบัติ มาแลกเปลี่ยนกัน มีการขยายเป็นเครือข่าย ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

มีความสัมพันธ์ร่วมมือกับภายนอก คือ นักวิชาการ ภาคราชการและภาคธุรกิจ อย่างรู้เท่าทัน รวมทั้งมีการขยายสู่เด็กและเยาวชนที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว

4) การจัดการความรู้ชุมชนผ่านกลุ่ม สมาชิกกลุ่มจะมีเป้าหมายร่วมกัน เมื่อพบกัน จะทักทาย ถามความก้าวหน้าของการประกอบอาชีพ หรือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นำปัญหามาเล่าสู่กันฟัง หาทางแก้ไขปัญหา หรือ ค้นหาแนวทางในการดำเนินงาน ปฏิบัติร่วมกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดความรู้ที่นำไปพัฒนาการประกอบอาชีพ หรือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การแก้ไขปัญหาต่างๆ

5) การจัดการความรู้ชุมชนผ่านเครือข่าย สมาชิกเครือข่าย จะมีเป้าหมายร่วมกัน ทำงานแบบช่วยเหลือเกื้อกูล และปรึกษาหารือกัน มีกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายให้ได้สูงสุด มีทุนสนับสนุน (มักจะเป็นทุนความร่วมมือและทุนความรู้ มากกว่าทุนเงิน) และมีส่วนทำให้เกิดการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

6) การวิเคราะห์การจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการใช้อยู่ปัญหา นำการพัฒนา พาชุมชนออกจากวิกฤตการณ์ เปลี่ยนชุมชนที่ถูกลดทอนศักยภาพ ชุมชนเข้มแข็ง นำสู่การพึ่งตนเอง โดยมีการปรับปรนระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี จากภายนอกชุมชน ซึ่งการปรับปรน คือ การเลือกรับ ปรับเปลี่ยนบางมิติ รวมทั้งปฏิเสธ ละทิ้งบางมิติ ตามเงื่อนไขที่สอดคล้องเหมาะสมกับแนวความคิดและวิถีปฏิบัติที่เป็นกระแสหลัก

1.2 การใช้ภูมิปัญญาในและนอก

ภูมิปัญญาใน หมายถึง ความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญาที่คนในชุมชนใช้ในการดำรงชีวิตประกอบอาชีพ หรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ภูมิปัญญานอก หมายถึง ความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญา/วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ที่มีการใช้อยู่นอกชุมชน และมีการนำเข้ามาในชุมชน โดยคนในชุมชน หรือคณะนักวิจัย หรือ องค์กรต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนได้ใช้โดยตรงหรือปรับปรุง ดัดแปลงหรือพัฒนาภูมิปัญญาใน ให้เป็น ความรู้/องค์ความรู้/ภูมิปัญญาใหม่ ที่สามารถใช้อย่างประโยชน์ได้

การใช้ภูมิปัญญาในและนอก สามารถสรุปเป็นภาพรวม ดังนี้

การดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีการใช้ความรู้ หากความรู้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตหรือแก้ไขปัญหาได้ จะได้รับการยอมรับเป็นภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญาของชุมชน ที่มีได้เกิดจากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เกิดจากการสั่งสม กระจายความรู้ และการเข้าถึงตัวความรู้ หรือการบริการความรู้ นั้น โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติในลักษณะต่างๆ

เมื่อชุมชนเกิดปัญหาใหม่หรือยังหาทางออกไม่ได้ คนในชุมชนจะหาทางพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาในที่กำลังใช้อยู่ อาจนำภูมิปัญญาจากภายนอกเข้ามาในชุมชน เป็นภูมิปัญญา นอก ซึ่งอาจนำมาใช้แทนภูมิปัญญาเดิมหรืออาจนำมาพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาในที่กำลังใช้อยู่ ทำ

ให้เกิดองค์ความรู้ (ภูมิปัญญาใหม่) ที่เหมาะต่อสภาพทรัพยากรและสภาพสังคมในขณะนั้น แล้วนำไปใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหา

ภูมิปัญญาจึงมีการเปลี่ยนแปลง มีวิวัฒนาการตามสภาพแวดล้อม ตามปฏิสัมพันธ์ที่มีกับวัฒนธรรมอื่นๆ กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสาน การบูรณาการ และการประยุกต์เกิดขึ้นตลอดเวลา เพื่อให้สามารถใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ไขปัญหาใหม่ได้อย่างเหมาะสม

1.3 การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน

ภูมิปัญญาของชุมชนสามารถดำรงอยู่หรือสืบทอด เพราะมีการดำเนินการดังนี้

1.3.1 มีการถ่ายทอดความรู้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การถ่ายทอดความรู้ทางตรง จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งตามกระบวนการธรรมชาติ ภายในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น บิดามารดาสั่งสอนบุตร และการเป็นลูกมือช่วยงาน

วิธีการถ่ายทอดความรู้ทางตรง มีดังนี้

- (1) ได้ดูตัวอย่างของจริงหรือดูงาน ทำให้ได้สัมผัสงาน
- (2) เห็นแบบอย่างและสังเกตการปฏิบัติงานหรือการสาธิตให้ดูของผู้ถ่ายทอดเป็นประจำในชีวิตประจำวัน
- (3) ผู้รับการถ่ายทอดจึงจดจำได้ มีการทำเลียนแบบ
- (4) การฝึกฝนและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง โดยการเรียนรู้จะเป็นการรับ การถ่ายทอดที่เกิดจากการทำงานจริง
- (5) เริ่มจากงานที่ง่ายไปสู่งานที่ยากตามลำดับ
- (6) การได้รับการบอกกล่าวและแนะนำจากผู้ถ่ายทอดเพิ่มเติมอีก ทำให้เกิดเป็นความชำนาญและความสามารถผลิตผลงานที่มีคุณภาพดีเทียบเท่ากับผลงานของผู้ถ่ายทอด
- (7) การฝึกอบรมอย่างเป็นทางการ มีการจัดเนื้อหาสาระของหลักสูตรตามความต้องการของผู้เข้าอบรม

2) การถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม เป็นการถ่ายทอดความรู้ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

- (1) ในลักษณะของความเคยชิน และการรู้เห็น ซึมซับจากการดำเนินชีวิตในหมู่บ้าน ซึ่งมีประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ
- (2) ในรูปแบบนิทาน/เพลงกล่อมเด็ก/เรื่องเล่า/ตำนาน โดยในอดีตความรู้เรื่องต่างๆ จะสอดแทรกอยู่ในสิ่งเหล่านี้

1.3.2 มีการถ่ายทอดให้แก่เยาวชนหรือ เด็กที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ทำให้เกิดความรู้อีกถึงคุณค่า ความรักและความห่วงใย

1.3.3 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของกลุ่มประกอบอาชีพเดียวกัน ที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน

1.3.4 มีการถ่ายทอด/สืบทอด/แพร่ขยายเป็นเครือข่าย เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ คู่กันและกันดังกล่าวเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของคนและชุมชน รวมทั้งชุมชนอื่นด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เครือข่ายการเรียนรู้สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ โดยบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ พยายามอนุรักษ์ความรู้ดั้งเดิม และเลือกรับวิทยาการความรู้ ทักษะ และความชำนาญใหม่ๆ โดยนำมาปรับใช้ในสังคมได้อย่างเหมาะสมหรือชาญฉลาด

1.3.5 มีการกระตุ้นเสริมจากกิจกรรมต่างๆ ของคณะนักวิจัย และองค์กรต่างๆ แล้วคืนข้อมูลสู่ชุมชน

1.3.6 มีความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักในความสำคัญและวางแผน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้อย่างยั่งยืน

1.3.7 มีการพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาที่กำลังใช้อยู่ให้สามารถแก้ไขปัญหาใหม่ เมื่อมีปัญหาก็ยังหาทางออกไม่ได้ จึงเกิดการพัฒนาและปรับปรุงภูมิปัญญาที่กำลังใช้อยู่ให้สามารถแก้ไขปัญหาใหม่ ทำให้เกิดองค์ความรู้ (ภูมิปัญญาใหม่) ภูมิปัญญาจึงมีการเปลี่ยนแปลง มีวิวัฒนาการตามสภาพแวดล้อม ตามปฏิสัมพันธ์ที่มีกับวัฒนธรรมอื่นๆ กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสาน การบูรณาการ การประยุกต์เกิดขึ้นตลอดเวลา

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน และมีการสืบทอด ถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ในการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับธรรมชาติและสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม ถือเป็นศักยภาพที่ก่อให้เกิดดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน

1.4 รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี (best practice)

รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดีของชุมชนปฏิบัติการ ทั้ง 4 แห่ง มีขั้นตอนที่แสดงรูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดีของชุมชนปฏิบัติการ 9 ขั้นตอนเหมือนกัน แต่อาจมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนแตกต่างกันบ้าง ไม่มากนัก ดังนั้น จึงขอสรุปในภาพรวม ดังนี้

1.4.1 การวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน อาจดำเนินการอย่างเป็นทางการ ในลักษณะเวทีชุมชน หรือไม่เป็นทางการ เช่น การตั้งวงสนทนาพูดคุยกัน หรืออภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ ซึ่งความรู้ที่สมาชิกในกลุ่มหรือคนในชุมชนต้องการ ส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่นำมาใช้ประกอบอาชีพหลักและอาชีพเสริม อาจมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม บ้าง

1.4.2 การร่วมกันกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ อาจจะดำเนินการพร้อมกับการวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกในกลุ่มหรือชุมชน ก็ได้

1.4.3 การสำรวจความรู้เดิมที่มีอยู่ ว่าเพียงพอต่อความต้องการ หรือไม่ หากชุมชนมีความรู้เดิมอยู่ และไม่ได้ใช้ ก็จะมีการฟื้นฟูความรู้เดิม หากความรู้เดิมที่มีอยู่ ไม่เพียงพอ คนในชุมชนก็จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม หากชุมชนไม่มีความรู้เดิมอยู่ ก็จะแสวงหาความรู้ภายนอกที่มีความเหมาะสมกับตนเอง

1.4.4 การสำรวจแหล่งความรู้และรวบรวม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ส่วนที่ขาด โดยการสำรวจทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

1.4.5 การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ เช่น บอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น จัดเวที ฯลฯ กิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้จะเกิดขึ้นหลังจากได้ลงมือปฏิบัติ เมื่อคนในชุมชนเริ่มปฏิบัติ ทำให้มีประสบการณ์เป็นของตนเอง จากนั้นจึงมีการแลกเปลี่ยนความรู้กันทั้ง โดยแบบธรรมชาติ ที่เมื่อเพื่อนในกลุ่มเจอกัน ทักทายกัน และจะเล่าสู่กันฟัง และทั้งเกิดจากการจัดเวที พูดคุย แสดงความคิดเห็น เพื่อสรุปบทเรียนร่วมกัน

1.4.6 การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ ความรู้ที่ได้จากการแสวงหาความรู้ และจากการปฏิบัติของแต่ละคน มีการนำความรู้มาใช้แตกต่างกันตามบทเรียนของตนเองที่สรุปได้ จึงเกิดเป็นความรู้ที่มีการประยุกต์ของแต่ละคน

1.4.7 การจัดเก็บความรู้ เช่น จำ จดบันทึก บันทึกภาพ และเสียง ฯลฯ ซึ่งการจัดเก็บความรู้ส่วนใหญ่ จะอยู่ในรูปแบบของการจดจำ และการจดบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง

1.4.8 การสรุปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เมื่อคนในชุมชนได้ทดลองหรือปฏิบัติจริง จะเกิดการเรียนรู้ ทราบถึงสิ่งที่ถูกผิด แล้วสรุปเป็นบทเรียนของตนเอง

1.4.9 การคัดเลือกความรู้ที่ดีเก็บไว้ ความรู้ที่ดี ที่มีเหมาะสมกับสภาพของคนในชุมชน หรือท้องถิ่น จะถูกคัดเลือก และเก็บไว้ อาจอยู่ในลักษณะการจำเป็นส่วนใหญ่ และอาจมีการจดบันทึก และบันทึกภาพ บ้าง

1.5 ปัญหา เจ็อนใจและปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และการแก้ไขปัญหา ของชุมชน

ภาพรวมของปัญหา เจ็อนใจและปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และการแก้ไขปัญหาของชุมชน สามารถสรุปได้ดังนี้

1.5.1 ปัญหา

1) การจัดการความรู้โดยใช้วิธีการถ่ายทอดโดยตรงผ่านคนในครอบครัว ไม่ได้ผลดีเท่าที่ผ่านมา เนื่องจากคนในชุมชนไปทำงานและไปศึกษานอกหมู่บ้านของคนในท้องถิ่น ทำให้ระยะเวลาในการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนนั้นอยู่ในช่วงระยะเวลาที่จำกัด

2) ความรู้สูญหาย จึงไม่ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในชุมชน เพราะการไม่จดบันทึกความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ถ่ายทอดความรู้เป็นลักษณะบอกเล่าปากเปล่า ทำให้

ยากแก่การจัดทำเป็นหมวดหมู่และศึกษาต่อไปในระยะยาว ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ความรู้บางเรื่องสูญหายไปพร้อมกับการเสียชีวิตของผู้รู้ หรือปราชญ์ ดังนั้น จึงไม่ก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในชุมชน

3) ผู้นำขาดความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อขับเคลื่อนงานการจัดการความรู้แบบบูรณาการที่ซับซ้อนกว่าการจัดการความรู้โดยทั่วไป ในบางพื้นที่ เช่น ชุมชนบ้านห้วยหินคำ ป่าผากและห้วยขนุน อำเภอด่านช้าง ซึ่งเป็นเครือข่ายวิสาหกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร ผู้นำชุมชน ยังไม่สามารถรับภารกิจงานได้ทั้งหมด จึงต้องเป็นภาระของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่กระตุ้นผลักดันให้เกิดการจัดการความรู้แบบบูรณาการ

4) หนี้สินจากการประกอบการเกษตรหรือจากการมีต้นทุนการผลิตที่สูงและจำหน่ายได้ราคาต่ำ

5) การสร้างรายได้เพื่อยังชีพ

6) กลุ่มขาดเป้าหมายที่ชัดเจน

7) การแก้ปัญหาแบบแยกส่วน ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นองค์รวมได้

1.5.2 แนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชน

1) การปรับวิธีการและเนื้อหาสาระที่จะทำการถ่ายทอดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาของสังคมภายนอกให้มากขึ้น เช่น

- ร่วมมือกับโรงเรียนให้มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดให้เด็กที่อยู่ในวัยเรียน
- นำภูมิปัญญาท้องถิ่น/ความรู้ชุมชนที่มีประโยชน์บรรจุในหลักสูตรท้องถิ่น

2) การปรับรูปแบบการบันทึก เริ่มมีการบันทึก ในลักษณะเป็นภาพ การจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยบันทึกในสมุดบันทึกของตนเอง แต่ก็ยังมีไม่มากนัก

3) ผู้นำ มีการพัฒนาผู้นำใหม่ๆ โดยการเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน แต่ก็ยังมีไม่มาก

1.5.3 เจ็อนใจ

1) ชุมชน

- สมาชิกชุมชนควรทำความรู้จักซึ่งกันและกัน ความเข้าใจซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- ความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนในการสร้างและใช้ความรู้ชุมชน เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ

2) สมาชิกในชุมชน การจัดการความรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อวัฒนธรรมการทำงาน
ของสมาชิกในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสู่

- การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต
- ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
- มีพลังในการคิดสร้างสรรค์
- มีความขยัน อดทน
- มีจิตสำนึกของการเป็น "ผู้ให้"
- มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย

3) การสนับสนุน ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการความรู้แต่สิ่งที่ต้องการ อาจ
เป็นเพียงผู้ที่ทำหน้าที่ส่งเสริมเอื้ออำนวย ทำให้วงจรของการจัดการความรู้เริ่มต้น และหมุนไปอย่างได้
สมดุล เป็นธรรมชาติ และไม่ขัดต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่

1.5.4 ปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้แบบบูรณาการ

1) ผู้นำ เห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง และควรสร้าง
วัฒนธรรมแห่งความไว้วางใจและการแบ่งปันความรู้ให้เกิดขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความมุ่งมั่นร่วมกันทั้ง
ชุมชนองค์กร และประเมินผลลัพธ์จากที่คาดหวัง

2) แผนงานชัดเจน ชุมชนควรมีแผนงานที่ชัดเจนและมาจากการมีส่วนร่วมของ
ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย

3) บรรยากาศและวัฒนธรรมการทำงาน

- การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต
- ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น
- มีพลังในการคิดสร้างสรรค์
- มีความขยัน อดทน
- มีจิตสำนึกของการเป็น "ผู้ให้"
- มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย

4) เทคโนโลยีและกระบวนการ ที่เอื้อและสามารถสนับสนุนการทำงานและการ
เรียนรู้ของสมาชิก รวมทั้ง เอื้อต่อการจัดการข้อมูล สารสนเทศ องค์กรความรู้ ก่อให้เกิดความสะดวก
รวดเร็ว และง่ายต่อการใช้งาน

5) การจัดการ หลังจากที่ได้กำหนดทิศทางและเลือกทำสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ควรมี
ทีมจัดการที่สามารถจัดการให้เกิดขึ้นจริงตามแผนงานได้

6) **ความรู้ ทักษะ และขีดความสามารถ** ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ควรได้รับความรู้ เรื่องการจัดการความรู้และการใช้เทคโนโลยี เพื่อให้มีความรู้ ทักษะ และขีดความสามารถที่เกี่ยวข้องกับการจัดการองค์ความรู้

7) **การสร้างแรงจูงใจ** อาจใช้การยอมรับ เพื่อสร้างแรงจูงใจต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เพราะการที่ผู้รู้จะแบ่งปันหรือถ่ายทอดองค์ความรู้ของตนออกมา ควรเกิดจากการสมัครใจเป็นหลักและจะเป็นจริงได้ต้องมีแรงเกื้อหนุนและจูงใจเป็นสำคัญ

8) **การประเมินผล** เพื่อจะได้ทราบว่า บรรลุตามเป้าหมายหรือไม่ มีปัญหาหรืออุปสรรคที่ควรได้รับการแก้ไข / ปรับปรุงกระบวนการให้ดีขึ้นได้ ควรมีการระบุตัวชี้วัดที่ชัดเจนผลไปใช้ เพื่อสร้างแรงขับเคลื่อนให้สมาชิกต้องการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการสร้างฐานความรู้ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

1.6 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมใน 4 ชุมชนปฏิบัติการ ประกอบด้วย รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชน ที่ใช้หลักอริยสัจ 4 พร้อมกับวงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และ วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน ด้วย ดังนั้น จึงขอสรุปในภาพรวม ดังนี้

1.6.1 หลักอริยสัจ 4 ประกอบด้วย

1) **ทุกข์** เกิดจากปัญหาและความต้องการต่างๆ ประกอบด้วยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดยการตั้งโจทย์ หรือระบุปัญหาที่ต้องการการแก้ไขให้ชัดเจน ซึ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเกิดจากหนี้สินและความยากจนของครัวเรือน เครือญาติ เพื่อนบ้าน และชุมชนโดยรวม มีการพิจารณาจากอดีต มาสู่ปัจจุบัน

2) **สมุทัย** เป็นการตระหนักรู้ถึงสาเหตุที่มาแห่งความทุกข์ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

(1) การไต่ร่ตรง วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา โดย ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม นักวิชาการ จากภาคราชการ อาจมีภาคเอกชนด้วย

(2) การวิเคราะห์ความรู้ที่ชุมชนจำเป็นต้องมี โดยวิเคราะห์ว่า ความรู้ที่ชุมชนจำเป็นต้องมี เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ คือ ความรู้เรื่องอะไร

3) **นิโรธ** เป็นการตระหนักรู้ถึงความคิดและความสามารถของตนหรือกลุ่ม และพลังชุมชน ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

(1) กำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ โดยมองอนาคต ผู้ปัจจุบัน
 (2) การสำรวจความรู้ชุมชนเดิมที่มีอยู่ โดยพิจารณาถึงความเพียงพอต่อความต้องการในการปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการ

(3) การสำรวจแหล่งความรู้และรวบรวม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในส่วนที่ขาดหรือส่วนที่ต้องการพัฒนา มีการใช้วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” ในส่วนของการ “หา-คว้า”ความรู้ จากแหล่งความรู้ ดังนี้

ก. ความรู้จากภายในชุมชน ประกอบด้วย การ “หา”ความรู้ โดยาร “ค้นหา” Best Practice และการ “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้ชำนาญการ ประชาชน ชาวบ้าน หรือชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice : CoP)

ข. ความรู้จากภายนอกชุมชน เป็นการ “คว้า” ความรู้ที่ต้องการจากภายนอกชุมชน

4) มรรค เป็นการปฏิบัติหรือดำเนินการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ดำเนินการโดย

(1) การนำความรู้มาปรับใช้ เป็นการใช้วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” ในส่วนสุดท้าย คือการ “นำความรู้มาปรับใช้” เป็นการนำความรู้ที่ชุมชนต้องการ โดยผ่านการ “หา-คว้า”ความรู้ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับ ปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการและสภาพแวดล้อมของชุมชน หากความรู้ที่ได้มาไม่เหมาะสม อาจมีการสร้างความรู้ให้ตรงกับความต้องการ โดยการบูรณาการความรู้ชุมชน โดยมีการปรับปรนระหว่างภูมิปัญญาในหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือภูมิปัญญาภายนอกชุมชน ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน และสามารถทำให้บรรลุเป้าหมาย

(2) การจัดการเรียนรู้ เป็นการใช้วงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” ดังนี้

ก. การเรียนรู้ก่อนทำ โดย บอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น จัดเวที ฯลฯ

ข. การจัดกิจกรรมแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้- เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างทำ และการเรียนรู้หลังทำ

(3) การประเมินผล สรุบบทเรียน เพื่อการปรับปรุงและพัฒนา

ก การประเมินผล เป็นการประเมินผลการศึกษาปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา ความสนใจหรือสนองความต้องการว่า บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ หรือไม่ หากไม่บรรลุเป้าหมาย จะได้หาแนวทางต่อไป ดังนั้น การประเมินผล ทำให้ได้แนวทางในการปฏิบัติ

ข การสรุบบทเรียน เป็นการสรุบบทเรียนในเรื่อง

- (ก) ทำกิจกรรมอะไรบ้าง เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย
- (ข) ผลที่เกิดขึ้น สำเร็จหรือไม่สำเร็จ เพราะอะไร
- (ค) บทเรียนสำคัญที่เรียนรู้ มีอะไรบ้าง

(4) การจัดเก็บความรู้ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ - เป็นการใช่วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ดังนี้

ก. การ “สร้างคลังความรู้” ทำคลังความรู้ เพื่อสะดวกในการ “ควัก” ความรู้ ที่ดี เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน ให้สามารถนำมาปรับใช้ได้ทัน ในเวลาที่ต้องการ

ข. การ “เคี้ยว” ความรู้ เป็นการเป็นการคัดเลือก คัดเลือกหรือคัดกรอง ความรู้ที่ดี ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน ให้ตกผลึก เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้และเพื่อการจัดเก็บ ต่อไป

ค. การจัดเก็บความรู้ ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ เข้าคลังความรู้ ซึ่งอาจเป็นภูมิปัญญาในหรือนอก หรือบูรณาการภูมิปัญญาในและนอก เพื่อให้เหมาะสมและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของชุมชน โดยการจำ จดบันทึก บันทึกภาพ/เสียง หรือพัฒนาระบบข้อมูล จัดทำศูนย์ข้อมูลให้เป็นระบบ

1.6.2 วงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ที่เหมาะสม ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง (learning by doing) ที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการทำงาน ดังนี้

1) การเรียนรู้ก่อนทำ ก่อนเริ่มงานจะต้องศึกษาทำความเข้าใจในสิ่งที่กำลังจะทำ เป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเองหรืออาศัยความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมงาน (peer assist) ศึกษาวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ที่ใช้ได้ผล พร้อมทั้งค้นหาเหตุผลด้วยว่าเป็นเพราะอะไร และจะสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ นั้นมาใช้กับงานที่กำลังจะทำนี้ได้อย่างไร

2) การเรียนรู้ระหว่างทำ ในระหว่างที่ทำงานอยู่ จะมีการทบทวน (review) การทำงานหรือเป็นการเรียนรู้ที่ได้จากการทบทวนกิจกรรมย่อยในทุกขั้นตอน หรือใช้เครื่องมือที่เรียกว่า After Action Review (AAR) คือ หมั่นตรวจสอบอยู่เสมอว่า จุดมุ่งหมายของงานที่ทำอยู่คืออะไร กำลังไปถูกทางหรือไม่ เพราะเหตุใด มีปัญหาอะไรหรือไม่ จะต้องทำอะไรให้แตกต่างไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร

3) การเรียนรู้หลังทำ เมื่อเสร็จสิ้นการทำงาน จะต้องทบทวนสิ่งต่าง ๆ ที่ทำมาแล้ว โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า Retrospect ว่ามีอะไรบ้างที่ทำได้ดี มีอะไรบ้างที่ต้องปรับปรุงแก้ไข หรือรับไว้เป็นบทเรียน (lesson learned)

ซึ่งการเรียนรู้ทั้ง 3 ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นหัวใจของกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นวงจร อยู่ตรงส่วนกลางของรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

1.6.3 วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาใช้” เป็นวงจรที่อยู่ด้านบนของวงจรเรียนรู้ ประกอบด้วย

1) การ “หา” ความรู้ เป็นการสำรวจแหล่งความรู้ต่าง ๆ (Source of Knowledge : SoK) ที่เป็นความรู้หรือภูมิปัญญาในชุมชน ซึ่งสามารถค้นหาในลักษณะต่างๆ ดังนี้

(1) การ “ค้นหา” การปฏิบัติที่ดีหรือวิธีปฏิบัติชั้นเยี่ยม (best practice)

(2) การ “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ ผู้ชำนาญการ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practioners: CoP) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งแบบธรรมชาติ ที่พบกัน ทักทายกัน และเล่าสู่กันฟัง และเกิดจากการจัดเวที พุดคุย แสดงความคิดเห็น เพื่อสรุปบทเรียนร่วมกัน

2) การ “คว้า” เป็นการรวบรวมความรู้จากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือภูมิปัญญานอกชุมชน โดยพิจารณาจากความรู้ที่ชุมชนต้องการนำมาปรับใช้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในส่วนที่ขาดหรือส่วนที่ต้องการพัฒนา และมีการตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วย

3) การ “นำมาปรับใช้” เป็นการนำความรู้ที่ชุมชนต้องการ โดยผ่านการ “หา-คว้า”ความรู้ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมปัญหา ความต้องการและสภาพแวดล้อมของชุมชน

1.6.4 วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” เป็นวงจรวงที่อยู่ใต้วงจรการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1) การ “สร้างคลังความรู้” เป็นการทำคลังความรู้ (knowledge assets) เพื่อจัดเก็บองค์ความรู้ (Body of Knowledge : BoK) ซึ่งอาจเป็นความรู้ ภูมิปัญญาในชุมชนที่มีอยู่ หรือภูมิปัญญาอกชุมชน หรือความรู้ที่เกิดจากการบูรณาการภูมิปัญญาในและนอกชุมชน โดยผ่านการตรวจสอบและปรับใช้ให้เหมาะสม มีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการ “ควัก” ความรู้หรือองค์ความรู้ เหล่านั้น ให้สามารถนำมาปรับใช้ได้ทันในเวลาที่ต้องการ

2) การ “เคี้ยว” ความรู้ เมื่อวงจรการเรียนรู้หมุนไปได้ จะมีขั้นตอนการ “เคี้ยว” โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และคัดเลือกหรือคัดกรอง สิ่งที่ได้เรียนรู้ ความรู้ที่ดี ที่เหมาะสม และมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของชุมชน ให้ตกผลึก เกิดเป็นองค์ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นมา ให้เกิดประโยชน์ในการจัดเก็บ และนำมาใช้ ต่อไป

3) การจัดเก็บความรู้ ที่เหมาะสมและมีประโยชน์ ที่ผ่านการ “เคี้ยว” เข้าคลังความรู้ ซึ่งอาจเป็นภูมิปัญญาในหรือนอก หรือการบูรณาการภูมิปัญญาในและนอก เพื่อให้เหมาะสม และมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของชุมชน โดย การจำ หรือจดบันทึกในสมุดบันทึก หรืออาจมีการบันทึกภาพ/เสียง บ้าง

1.6.5 การบูรณาการที่เหมาะสมในการจัดการความรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

1) การบูรณาการเชิงเนื้อหา โดย 4 ชุมชนปฏิบัติการ มีการจัดการความรู้แบบบูรณาการเชิงเนื้อหาเกี่ยวกับการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมและสอดคล้องกับปัญหาความจำเป็นหรือความต้องการของแต่ละชุมชน เช่น ด้านการผลิตทางการเกษตร ด้านการแปรรูปและหัตถกรรม ด้านการจัดการตลาด และการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณี การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่มีความสัมพันธ์กัน เกื้อกูลกัน มาบูรณาการเข้าด้วยกัน อาจมีการจัดการเครือข่ายที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขยายสู่เด็กและเยาวชน โดยแต่ละชั้นตอนอาจมีการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาใช้งาน และนำความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

2) รูปแบบการบูรณาการเชิงวิธีการ โดย 4 ชุมชนปฏิบัติการ มีการจัดการความรู้แบบบูรณาการเชิงวิธีการที่ใช้วิธีการหลากหลาย ได้แก่ การบอกเล่า พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเวทีชุมชน เพื่อระดมความคิดเห็น การจัดเวทีเครือข่าย 4 ชุมชน เพื่อประชุมสัมมนาและเสนอผลงาน การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทัศนศึกษา/ดูงาน การฝึกอบรม การสาธิต การทดลอง/ทดสอบ การปฏิบัติจริง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การ “ค้นหา” best practice และการ “คบหา” บุคคลที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้รู้ รวมทั้งบูรณาการบุคลากรที่ปฏิบัติงาน เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อหาความรู้ โดยคำนึงถึงบริบทภายในและภายนอกชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพ รวมทั้งการใช้เวลาของสมาชิกชุมชนในการดำเนินชีวิตที่ผันไปตามฤดูกาล เป็นต้น โดยการบูรณาการเชิงวิธี อาจมีลักษณะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ เช่น การจัดกิจกรรมแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนความรู้ด้านการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การจัดเวทีชุมชน ทัศนศึกษา/ดูงาน และการหาหรือพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เพื่อการพัฒนาด้านกลุ่มและเครือข่าย เป็นต้น

1.6.6 ตัวชี้วัดการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม คือ ความสามารถในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการสำคัญของคนในชุมชน และ ความสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน หากการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนนั้นสามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการสำคัญของคนในชุมชนได้ และสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน แสดงว่า การจัดการความรู้นั้นมีบูรณาการที่เหมาะสม ในทางตรงกันข้าม หากไม่สอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน หรือไม่สามารถแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการได้ ก็แสดงว่า รูปแบบนั้นไม่เหมาะสม สมาชิกชุมชนจะต้องบูรณาการใหม่ต่อไป

การจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ตามรูปแบบที่ยืดหลักอริยสัจ 4 และ วงจร 3 วงจร ได้แก่ วงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลัง” ทำ วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และวงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน มีรูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการที่เป็นพลวัต (dynamics) คือมีการ

เคลื่อนที่ จะเป็นผลให้เกิดการพัฒนาการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ส่งผลดีต่อคน และชุมชน ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

1.7 ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา

แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพ เป็นกิจกรรมหลักและวิธีการถ่ายทอดความรู้ เป็นส่วนสำคัญของการจัดการความรู้ชุมชน ดังนั้นคณะนักวิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปฏิบัติการระหว่างก่อน-หลังดำเนินโครงการวิจัย และเปรียบเทียบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงระหว่างชุมชนปฏิบัติการกับชุมชนควบคุม ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1.7.1 แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ

เปรียบเทียบแหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ ระหว่างก่อนและหลังโครงการวิจัยดำเนินการ ผลการวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นมาก ได้แก่ วิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ และ ฝึก / คิดด้วยตนเอง ของชุมชนตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

การเปลี่ยนแปลงจากปานกลางเป็นมาก ได้แก่ ฝึก / คิดด้วยตนเองของชุมชนบ้านวังยาว เทียงแท้ ชัยนาท ชุมชนบ้านห้วยหินดำ ป่าสักและห้วยขนุน สุพรรณบุรี และ ชุมชนบ้านเทพนา ชัยภูมิ

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นปานกลาง ทั้ง 4 ชุมชน ได้แก่ ครู / นักวิจัย

การเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นปานกลาง ได้แก่ สมาชิกในกลุ่ม ของชุมชนด่านช้าง สุพรรณบุรี ชุมชนท่างาม ปราจีนบุรี และชุมชนเทพนา ชัยภูมิ รวมทั้งสมาชิกในชุมชน / เพื่อนบ้าน ของชุมชนท่างาม ปราจีนบุรี และชุมชนเทพนา ชัยภูมิ

แหล่งความรู้ที่ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นแหล่งความรู้ที่ใช้มากเหมือนกันทั้ง 4 ชุมชน คือ ครอบครัว (บิดา มารดา พี่น้อง) และ ใช้ปานกลางไม่เปลี่ยนแปลง คือ สื่อมวลชน ส่วนผู้อาวุโสในชุมชน นั้น เป็นแหล่งความรู้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงเช่นกัน คือ เป็นแหล่งความรู้ที่ใช้ปานกลาง ที่ชุมชนด่านช้างสุพรรณบุรี ส่วนอีก 3 ชุมชนที่เหลือ ใช้น้อย

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า โครงการวิจัยมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยเปรียบเทียบระหว่าง ก่อนและหลังโครงการวิจัยดำเนินการ

1.7.2 วิธีการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพ

เปรียบเทียบวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพระหว่างชุมชนปฏิบัติการ และชุมชนควบคุม ผลการวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้

การบอกเล่า ชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้มากเหมือนกัน

การฝึกปฏิบัติ ชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้แตกต่างกัน โดยชุมชนปฏิบัติการของจังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี และ จังหวัดชัยภูมิ ใช้มาก และชุมชนปฏิบัติการของจังหวัดปราจีนบุรี ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อยเหมือนกัน

ทัศนศึกษา/ดูงาน ชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้แตกต่างกัน โดยชุมชนปฏิบัติการ ทั้ง 4 จังหวัด ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ไม่ใช้

การฝึกอบรม ชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้แตกต่างกัน โดยชุมชน 4 จังหวัด ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ไม่ใช้

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า โครงการวิจัยมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยเปรียบเทียบระหว่าง ชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม

2. อภิปรายผล

2.1 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ไม่มีสูตรสำเร็จรูป และเป็นพลวัตหรือมีการเคลื่อนที่ รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ประกอบด้วย รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชน ที่ใช้หลักอริยสัจ 4 ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค พร้อมกับวงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และ วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับ ปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน แต่ไม่สามารถระบุเป็นสูตรตายตัวได้ว่า จะต้องใช้นาเนื้อหาวิชาการอะไรมาบูรณาการ หรือจะใช้วิธีการใดเป็นหลักนั้นในการบูรณาการเชิงวิธีการ เพราะในแต่ละชุมชน อาจจะมีบริบทภายในและภายนอกชุมชนที่แตกต่างกัน รวมทั้งปัญหา ความจำเป็นและความต้องการของคนในชุมชนแต่ละแห่ง อาจเหมือนหรือแตกต่างกันก็ได้ ดังนั้นเนื้อหาวิชาการและวิธีการหลักที่จะนำมาบูรณาการกับวิธีการอื่นๆ นั้น จะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชนด้วย

นอกจากนั้น ในชุมชนเดียวกันแต่เป็นคนละห้วงเวลา บริบทภายในและภายนอกชุมชน อาจมีการเปลี่ยนแปลง หรือสภาพปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน อาจมีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ก็อาจต้องเปลี่ยนแปลงไปตามห้วงเวลา ตามสภาพปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม จึงมีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการที่เป็นพลวัต (dynamics) หรือมีการเคลื่อนที่ อันจะเป็นผลให้เกิดการ

พัฒนาการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ส่งผลดีต่อคน และชุมชน ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

2.2 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนปฏิบัติการ มีความแตกต่างกันไปตามปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน และเหมาะสมกับบริบทของภายในและภายนอกชุมชน เช่น ชุมชนบ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขยูน อำเภอคำชะอี จังหวัดสุพรรณบุรี มีการบูรณาการเชิงเนื้อหา ในลักษณะการนำกิจกรรมของแต่ละกลุ่ม มาบูรณาการร่วมกัน ได้เป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในลักษณะเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางเกษตรอินทรีย์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดำเนินการโดยสมาชิกในชุมชน ทำให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เรียนรู้จากหลายกิจกรรมของชุมชน ทั้งยังมีโอกาสรับประทานอาหารปลอดภัยจากกลุ่มผักอินทรีย์ และการแปรรูปอาหารจากสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน นมจากแพะพันธุ์ดี ที่มีผ่านการคัดเลือกพันธุ์จากผู้นำชุมชน มีของที่ระลึกในลักษณะหัตถกรรม เช่น ยาม ผ้าพันคอ จากฝีมือของสมาชิกกลุ่มทอผ้า ย้อมสีธรรมชาติ พรมเช็ดเท้าที่ทำอย่างเนื่อแน่น มีคุณภาพจากกลุ่มแม่บ้าน และร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านการเดินชมป่าชุมชนและผ่านวัฒนธรรมประเพณี โดยชมการแสดงของชาวกะเหรี่ยง จากชุมชนบ้านห้วยหินดำ การจัดการความรู้แบบบูรณาการกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นการจัดการบูรณาการความรู้อย่างลงตัว ภายใต้การบริหารจัดการของผู้นำและสมาชิกในชุมชน ที่สามารถใช้จุดเด่นของกิจกรรมของแต่ละกลุ่ม มาเป็นจุดขายในการสร้างการเรียนรู้ พร้อมทั้งความสุขจากการท่องเที่ยวได้

รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนบ้านห้วยหินดำ ป่าผากและห้วยขยูน ตำบลวังยาว อำเภอคำชะอี เป็นการบูรณาการในรูปแบบเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่น เป็นความสัมพันธ์ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ใช้ฐานความรู้และปัญญาในการขับเคลื่อนทางสังคม เป็นเครือข่ายกระบวนการเรียนรู้ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นการระดมพลังของผู้มีประสบการณ์ในการสร้างวิธีการหรือความคิดใหม่ๆ ในการนำมาใช้ประโยชน์ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น มีลักษณะแบบแนวราบ ใช้ความเป็นมิตร การเป็นหุ้นส่วน แบ่งปันประสบการณ์จากการปฏิบัติมากกว่าการสั่งการแบบแนวตั้ง ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ สนับสนุนทำให้เกิดเครือข่ายที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน เป็นกระบวนการเสริมสร้างให้เกิดความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง และเกิดพลังในการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติได้อย่างกว้างขวาง

ในขณะที่ชุมชนท่างาม จังหวัดปราจีนบุรีมีบริบทที่แตกต่างจากบริบทของชุมชนที่ด่านช้าง สุพรรณบุรี ที่ชุมชนท่างามมี ดร. เพิ่มศักดิ์ มกรากิรมย์ แห่งศูนย์ปราชญ์ชุมชน เป็นผู้นำธรรมชาติที่มีบารมี อันเกิดจากการเป็นผู้คิดและปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่ชุมชน เป็นผู้นำชุมชนในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน โดยการบูรณาการเชิงวิธีการในลักษณะการระดมสรรพกำลังจากทุกภาคส่วน ทั้งผู้บริหารในระดับนโยบายจากส่วนกลาง บุคลากรจากหน่วยงานราชการในระดับจังหวัดและอำเภอ ทั้งผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติ ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน รวมทั้งคณะนักวิจัยจาก

สถาบันการศึกษา ร่วมมือกัน เพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญของชุมชน ที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยหน่วยงานใด หน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ต้องบูรณาการร่วมมือกัน ซึ่งปัญหาสำคัญ คือ ความยากจนของสมาชิก ชุมชน ที่มีสาเหตุมาจากสมาชิกชุมชนประมาณร้อยละ 70 – 80 ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ทำนา การปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน ใช้พันธุ์ข้าวไม่ได้มาตรฐาน ผลผลิตข้าวไม่เพิ่มขึ้น ไม่มีอำนาจต่อรอง ราคาข้าวตกต่ำ แต่ค่าปุ๋ย ค่ายา สูงขึ้นมาก มีผลให้รายได้จากการทำนานั้น ได้เพียงเสมอตัวหรือขาดทุน รวมทั้ง มีภัยธรรมชาติ คือ น้ำท่วม ทำให้ผลผลิตเสียหาย และทุก 10 ปี จะมีน้ำท่วมใหญ่ ทำให้ผลผลิตเสียหายทั้งหมด แต่การแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อน ต้องการระยะเวลาในการดำเนินการ

2.3 ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา

2.3.1 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนาโดยภาพรวม เนื่องจาก คณะนักวิจัยดำเนินงานวิจัยในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนั้น คณะนักวิจัยไม่ใช่ผู้เปลี่ยนแปลงชุมชน แต่คณะนักวิจัยเป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือเป็นคุณอำนวย (facilitators) ที่มีบทบาทเป็นผู้ใช้กระบวนการกลุ่ม เชื่อมประสาน จัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ส่งเสริม และช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยน ทำกิจกรรม และเรียนรู้ การสร้างบรรยากาศความเป็นมิตร ความเสมอภาค มุ่งมั่น ชื่นชม เสนอแนะแหล่งความรู้ ภูมิปัญญา ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และทางเลือกเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาแก้ไขปัญหา กระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดการคิดเชิงวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตระหนักถึงความรู้ ความสามารถของตนเอง และร่วมกันหาวิธีการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาตนเองและชุมชนโดยรวม ในขณะที่ชุมชนควบคุมไม่มีผู้อำนวยความสะดวกดังกล่าว ดังนั้น ชุมชนปฏิบัติการทั้ง 4 ชุมชนจึงมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา มากกว่าชุมชนควบคุม

2.3.2 แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยการเปรียบเทียบระหว่าง ก่อนและหลังโครงการวิจัยดำเนินการ ผลการศึกษาพบว่า

วิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ และ ฝึก / คิดด้วยตนเอง ของชุมชนตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี เป็นแหล่งความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นมาก อาจเนื่องจากโครงการวิจัยได้จัดเวทีชุมชนที่ทำให้วิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะที่ชุมชนตำบลท่างาม มีการบูรณาการการปฏิบัติงานกับหน่วยงานต่างๆ มากกว่าที่ชุมชนปฏิบัติการอื่น ทำให้สมาชิกในชุมชนมีโอกาสได้รับความรู้จากแหล่งความรู้ที่เป็นวิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเดิมมีน้อย จึงเปลี่ยนเป็นมาก และในขณะเดียวกันก็มีโอกาสที่จะ ฝึก / คิดด้วยตนเอง เพิ่มขึ้นด้วย สำหรับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการ ฝึก / คิดด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่น่ายินดี เพราะ จะมีผลต่อการพึ่งพาตนเอง ในที่สุด

สำหรับ ครู / นักวิจัย เป็นแหล่งความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นปานกลาง เหมือนกันทั้ง 4 ชุมชน แสดงว่า ครู / นักวิจัย เป็นแหล่งความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เพิ่มบทบาทมากขึ้น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะ คณะนักวิจัยส่วนใหญ่เป็นครูหรืออาจารย์ ซึ่งเข้าร่วมกิจกรรมกับ

สมาชิกชุมชนทั้ง 4 ชุมชนตลอดโครงการ ทำให้สมาชิกชุมชนมีโอกาสได้รับความรู้ในด้านต่างๆ เพิ่มขึ้น และคณะนักวิจัยได้นำอาจารย์จากสถาบันการศึกษามาเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ด้วย

ส่วนสมาชิกในกลุ่ม ของชุมชนด่านช้าง สุพรรณบุรี ชุมชนท่างาม ปราจีนบุรี และชุมชนเทพา ชัยภูมิ รวมทั้งสมาชิกในชุมชน / เพื่อนบ้าน ของชุมชนท่างาม ปราจีนบุรี และชุมชนเทพา ชัยภูมิ เป็นแหล่งความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากน้อยเป็นปานกลาง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโครงการวิจัยได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้มาก ทั้งมีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเวทีชุมชนระหว่างสมาชิกในกลุ่มและสมาชิกในชุมชน จึงทำให้การใช้แหล่งความรู้จากสมาชิกในกลุ่มและสมาชิกในชุมชน เพิ่มความสำคัญมากขึ้น และอาจเป็นเพราะสมาชิกชุมชนเห็นประโยชน์ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ดังนั้น สมาชิกจึงใช้เพื่อนบ้านเป็นแหล่งความรู้เพิ่มขึ้นเช่นกัน

2.3.3 วิธีการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพ โดยการเปรียบเทียบระหว่างชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ผลการศึกษาพบว่า การฝึกปฏิบัติ ทักษะศึกษา/ดูงาน การฝึกอบรมของชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้แตกต่างกัน โดยการฝึกปฏิบัติ นั้น ชุมชนปฏิบัติการของจังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี และ จังหวัดชัยภูมิ ใช้มาก และชุมชนปฏิบัติการของจังหวัดปราจีนบุรี ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ใช้น้อยเหมือนกัน ส่วนทัศนศึกษา/ดูงาน และการฝึกอบรม โดยชุมชนปฏิบัติการ ทั้ง 4 จังหวัด ใช้ปานกลาง แต่ชุมชนควบคุม ทั้ง 4 จังหวัด ไม่ใช้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ โครงการวิจัยไปดำเนินการวิจัย ซึ่งมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติ ทักษะศึกษา/ดูงาน และการฝึกอบรม ให้แก่สมาชิกในชุมชนปฏิบัติการ จึงทำให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติการ ในโอกาสมากกว่าสมาชิกในชุมชนควบคุม

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปรับใช้

3.1.1 ชุมชน

1) การกำหนดปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการให้ชัดเจน การจัดการความรู้เป็นการนำความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการแก้ปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน และปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมักเป็นปัญหาที่สั่งสมมานาน การจัดการความรู้แบบเดี่ยวๆ โดยไม่บูรณาการ อาจไม่สำเร็จ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการบูรณาการ ซึ่งอาจเป็นการบูรณาการเชิงเนื้อหาและการบูรณาการเชิงวิธีการ ซึ่งไม่มีสูตรสำเร็จรูปว่า ต้องบูรณาการอย่างไรจึงจะเหมาะสม เพราะตัวชี้วัดความเหมาะสมอยู่ที่ความสามารถในการแก้ปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกันบริบทภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้น ชุมชนจำเป็นต้องกำหนดปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของคนในชุมชนให้ชัดเจน เพื่อนำมาเป็น Knowledge vision ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการเชิงเนื้อหาและการบูรณาการเชิงวิธีการ ที่เหมาะสม ต่อไป

2) **การพัฒนาผู้นำ** ผู้นำเป็นปัจจัยสนับสนุนการจัดการความรู้แบบบูรณาการ โดยผู้นำต้องเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง และควรสร้างวัฒนธรรมแห่งความไว้วางใจและการแบ่งปันความรู้ให้เกิดขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความมุ่งมั่นร่วมกันทั้งชุมชน องค์กร และประเมินผลลัพธ์จากที่คาดหวังในการจัดการ รวมทั้งต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ สามารถเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และสามารถนำ ภูมิปัญญาในและภูมิปัญญาออกมาบูรณาการ เพื่อขับเคลื่อนการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำบางส่วนยังขาดความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น เพื่อขับเคลื่อนงานการจัดการความรู้แบบบูรณาการที่ซับซ้อนกว่าการจัดการความรู้โดยทั่วไป ผู้นำควรได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และมีการพัฒนาผู้นำใหม่ๆ โดยการเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน และ ร่วมขับเคลื่อนการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

3) **การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน** เงื่อนไขหนึ่งของการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน คือ ความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนในการสร้างและใช้ความรู้ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ ซึ่งการจัดการความรู้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อวัฒนธรรมการทำงานของสมาชิกในชุมชนปรับเปลี่ยนมาสู่การมีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ตลอดชีวิต ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น มีพลังในการคิดสร้างสรรค์ มีความขยัน อดทน มีจิตสำนึกของการเป็น “ผู้ให้” เพราะ สมาชิกในชุมชน/เพื่อนบ้านเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ และมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย

4) **การจัดเก็บความรู้** ชุมชนปฏิบัติการส่วนใหญ่ยังมีการจัดเก็บความรู้ที่ไม่ค่อยเป็นระบบ อันอาจเป็นอุปสรรคในการ “ควัก” ความรู้มาใช้งาน ดังนั้น ชุมชนควรมีการพัฒนาการจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบมากขึ้น เพื่อความพร้อมในการนำความรู้มาปรับใช้ ได้อย่างเหมาะสม ต่อไป

5) **การเชื่อมโยง ประสานการทำงานและใช้กระบวนการวิจัย** ชุมชนควรมีการเชื่อมโยงและประสานการทำงานร่วมกัน ทั้งเครือข่ายในชุมชน ระหว่างชุมชน และการประสานภาคีพัฒนา ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อรวมพลังขับเคลื่อนการจัดการความรู้แบบบูรณาการที่เหมาะสมของชุมชน รวมทั้งการใช้กระบวนการวิจัยในการทำงาน เพื่อให้การจัดการความรู้แบบบูรณาการเป็นกระบวนการทางปัญญาที่สามารถสร้าง เสริม และต่อยอดภูมิปัญญาภายในและภายนอก

6) **การจัดเวทีและการเรียนรู้** ควรมีการจัดเวทีและการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนและระหว่างชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อเรียนรู้ สรุบทบทเรียน การติดตามประเมินผลการทำงานอย่างต่อเนื่อง และนำผลจากเวที มาวางแผนการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ต่อไป

3.1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1) **ความต้องการหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง** ชุมชนยังไม่มีศักยภาพในการบูรณาการการจัดการความรู้เชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการด้วยชุมชน โดยอิสระ ชุมชนยังมีความต้องการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนที่จะสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่ โดยใช้การจัดการความรู้แบบ

บูรณาการเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน เนื่องจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีศักยภาพในการประสาน เชื่อมโยงในการทำงานร่วมกันของหน่วยงานทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน

2) บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการบูรณาการ เนื่องจากตัวชี้วัดความเหมาะสม ของการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน อยู่ที่ความสามารถในการแก้ปัญหา ความสนใจหรือ สนองความต้องการที่จำเป็น รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ซึ่งชุมชนจำเป็นต้องกำหนดปัญหา ความสนใจหรือสนองความต้องการที่จำเป็นของชุมชนให้ชัดเจน เพื่อนำมาเป็น Knowledge vision ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการเชิงเนื้อหาและการบูรณาการเชิงวิธีการ ที่เหมาะสม และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องที่จะมาร่วมมือในการบูรณาการนั้น จำเป็นต้องยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องไม่ควรบงา ชี้นำ ชุมชน จนทำให้ชุมชนไม่เป็นตัวของตัวเองและขาดโอกาสเรียนรู้ แต่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้ปัญหา ความสนใจหรือสนองความต้องการที่จำเป็น รวมทั้งความสอดคล้องกับ บริบทภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งเป็น Knowledge vision ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของ ชุมชนเป็นตัวตั้ง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมบูรณาการตามภารกิจหรือความพร้อมของหน่วยงาน เพื่อสนับสนุนชุมชนให้สามารถจัดการความรู้แบบบูรณาการที่เหมาะสม เพราะสามารถแก้ปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการ และสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน ส่งผลให้ชุมชน สามารถพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

3.2.1 ในการประเมินผลเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลง โดยการเปรียบเทียบชุมชนปฏิบัติการ ระหว่างก่อนและหลังดำเนินโครงการ รวมทั้งเปรียบเทียบชุมชนปฏิบัติการกับชุมชนควบคุมในพื้นที่ เดียวกันนั้น ควรศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้น เพื่อให้การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและ พัฒนา สามารถอธิบายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้ง ควรประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อทราบผลการ เปลี่ยนแปลงและสรุปเป็นบทเรียนประกอบการวางแผนพัฒนา ทั้งในชุมชนปฏิบัติการและชุมชน ควบคุม ต่อไป

3.2.2 ควรวิจัยและพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน ในพื้นที่อื่น นอกเหนือพื้นที่ชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุมของโครงการวิจัยนี้ เพื่อตรวจสอบว่า รูปแบบการ จัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสมใน 4 ชุมชนปฏิบัติการ ซึ่งประกอบด้วย รูปแบบการ จัดการความรู้ชุมชน ที่ใช้หลักอริยสัจ 4 พร้อมกับวงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” และ วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหา และเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้ง สอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน นั้น สามารถใช้เป็นรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณา การของชุมชนอื่นได้หรือไม่